

Л. В. ВОЛКОТРУБ

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ І ЗАСАДИ РОЗБУДОВИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Розкриваються конституційно-правові принципи та засади розбудови Збройних Сил України як фундаменту державності. Закономірне недотримання або зумисне невиконання принципів та засад призвели до узурпації влади, окупації частини території та антитерористичної операції.

Ключові слова: правові принципи, принципи права, засади військової розбудови, верховенство права, військове реформування, узурпація влади, окупація.

Волкотруб О.В. Конституційно-правовые принципы и основы строительства Вооруженных Сил Украины

Раскрываются конституционно-правовые принципы и основы строительства Вооруженных Сил Украины как фундамент государственности. Закономерное несоблюдение или умышленное неисполнение принципов и основ, привели к узурпации власти, оккупации части территории и антитеррористической операции.

Ключевые слова: правовые принципы, принципы права, основы военного строительства, верховенство права, военное реформирование, узурпация власти, оккупация.

Volkotryb Leonid. The constitutional law in legal principles and fundamentals in military construction the Ukrain's army

The article to investigate a constitutional law in legal principles and fundamentals in military construction the Ukrain's army as statehood of foundation. The law-governed to unfollow and intentional (premeditated) malice for maxim of law to reduce to unlawful seizure of power and to occupied territory of partly and also anti-terrorist operation.

Key words: maxim of law, basis, military building, rule of law, military reform, unlawful seizure of power, occupation.

Процес українського державотворення та його конституціоналізації вимагає соціально-правових основ, принципів та засадничих положень у їх реалізації. У повній мірі це стосується і військового будівництва як невід'ємної її частини. Концепції будівництва армії та воєнної доктрини постали як конституційно-правові категорії, яким притаманні засади структурно-правової та морально-духовної трансформації спільноти, розбудови громадянського суспільства та держави, механіз-

мів їх взаємодії та нових процедурно-процесуальних правил з теорії і практики європейського конституціоналізму. І саме в такій системі, формується той загальноісторичний імпульс, що надає розвиток суспільству на шляху його реформ та еволюцій¹. Тому, коли у процесі розвитку конкретного явища виникає щось нове, то воно обов'язково пов'язане із старим; стоїть на його «плечах», не відкидає його цілком і повністю, а з необхідністю як закономірність «знімає» потрібне для подальшого розвитку та трансформацій². Такі явища, можна дослідити на прикладі становлення незалежної України, що віддзеркалюються у засадах розбудови української армії, яка стала спадкоємцем та правонаступником УНР, УПА та Радянської Армії.

У такому баченні права і конституціоналізму як первинних «цеглинок» правової матерії, де правосвідома людина ставить завдання та оперує ними, вибудовуючи специфічну за властивостями правову реальність, згідно з початками-принципами, що є фундаментом, першоосновою грандіозної будівлі під назвою Право³. А негативні наслідки, на практиці реалізуються як закон і закономірність в загальному напрямку руху цих подій або явищ, що і знайшло своє підтвердження подіями з кінця 2013 р. у сфері національної безпеки, збройних сил та гарантованого захисту державності.

У цьому контексті правники стверджують, що компетенція органу влади – це юридичне відображення чи опосередкування покладених на них функцій у спеціальних (статутних) нормативно-правових актах, що закріплюють їх цілі, завдання та необхідні для їх реалізації права і обов'язки, тобто державно-владні повноваження⁴. Тому, у компетенцію входять права і обов'язки цих органів, предмет їх ведення, юридичне закріплення їх призначення, завдань та функцій органу⁵. Отже, повноваження разом з компетенцією становлять правовий статус органу виконавчої влади, а в даному випадку – українських збройних сил.

Конституція України 1996 р. побудована на фундаменті природнього права як ідеальної першооснови права, але за формою – верховенство закону як Основний Закон. В свою чергу, ідеал визначає вихідні принципи, на яких приймаються правові закони та їх оцінювання з позицій верховенства права конституційною юстицією. Такий критичний підхід необхідний людині (громадянину), щоб особа не стала заручником у процесі узурпації влади, а правосвідомим учасником конституційних правовідносин. Тут діють принципи верховенства права, поділу влад та їх конституційний механізм, каталог прав людини, засади національної безпеки, захист конституційного порядку, що і виступають реальною протидією узурпації. Таким чином, Право виступає регулятором світу цивілізованих відносин та світу нецивілізованого, з якого загрожують різні небезпеки, в т.ч. і воєнні – від світу, який розви-

вається у напрямку невизнання прав людини як найвищої соціальної цінності та дійсної демократії. Міжнародна та конституційна практика виявляє таке в країнах Східної(азійської) ментальності, в т.ч. і РФ, і тут Право займає першу лінію оборони і приймає на себе перші удари деструктивних сил, захищаючи цивілізацію від найбільш небезпечних проявів. Для цього воно має цілий набір засобів для захисту, і в першу чергу, – це принципи права та правові принципи, що стають конституційними.

Одна група вчених стверджує, що головний принцип правової держави – його наскрізне пронизування всіх вертикальних і горизонтальних рівнів структури держави, всіх її складових та громадянського суспільства⁶, а загальними принципами залишаються: демократизм, гуманізм, верховенство права та ін. Інша група правників вважає, що правові цінності як високі ідеали пронизують суспільну правосвідомість, і стають основними принципами права: свобода, рівність, демократія, порядок, безпека та ін.⁷ І тоді складається враження, що все право можна звести до певного переліку принципів, які є нормативним узагальненням більш високого рівня; стислим та концентрованим виразом суті права; своєрідним згустком правової матерії як правління права, як його світоглядне кредо⁸.

У період УРСР та розбудови Радянської Армії, юристи виділяли принципи та класифікували їх на: соціально-політичні (керівна роль компартії, єдність армії і народу, пролетарський інтернаціоналізм, соціалістична співдружність); організаційно-правові (кадрова підготовка, постійна бойова готовність, централізм і єдиноначальність, військова дисципліна та статутна підпорядкованість, соціалістична законність, підбір і розстановка кадрів за політичними і діловими якостями); навчання та виховання військових усіх рівнів (абсолютно-партійна відданість комуністичним ідеалам та інтернаціональному обов'язку аж до загибелі за них)⁹. Отже, радянське воєнне право беззастережно закріплювало принципи, формалізувало їх у систему загальнообов'язкових правил поведінки і діяльності, в їх жорсткій субординації.

У розбудові української армії, особливе місце належить Воєнній доктрині як правовому акту, де сконцентровані керівні принципи та погляди воєнно-політичні, стратегічні, економічні, військово-технічні та соціально-економічні. І вона ґрунтується на принципах верховенства права, оборонної достатності; не висування територіальних претензій до суміжних країн та невизнання таких претензій щодо себе; пріоритету договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів; взаємосумісності з військами держав-членів НАТО та ЄС; використання механізмів колективної безпеки за умови проведення євроатлантичної інтеграції тощо¹⁰. На думку дослідника, зумисне невиконання владою

конституційних принципів військової розбудови та її реформування, яке спрямоване до європейської системи колективної безпеки, і призвели до подій кінц.2013 р., в основі яких однозначне обрання Східноазійського військово-політичного курсу, під егідою РФ, та у перспективі входження до ОДКБ (Ташкентський Пакт) та ШОС, що веде до відновлення СРСР як за територією, так і за змістом.

З позиції національної безпеки, нагально потребує вирішення конституційної прогалини у положеннях ст.60 Конституції. Так, вчений І.Д. Сліденко вказує на їх конституційну невизначеність та оціночний термін, і вимагає, врегулювати законом або рішенням Конституційного суду як тлумачення. Тим більше, що виникла за історичних обставин «практична необхідність», яку можна було уникнути за відповідного конституційного провадження¹¹. Інший вчений, Є.В.Шишкіна вважає, що це положення є широким і стосується всіх розпоряджень, наказів, директив та вказівок щодо вчинення протиправних діянь, і від кого б вони не виходили, у т.ч. і катувань, якими зловживають органи МВС¹², а на думку вченого М.В. Савчина, слід трактувати ст.55 Конституції у її правовому захисті як право на опір недемократичному правлінню, що є справою всього народу у контексті ст.17 Конституції, і покладає такий захист на Збройні Сили¹³.

У 1991 р. українська армія будувалась на таких засадах: демократії, гуманізму і гласності як складових елементів громадянського суспільства; верховенства закону, військової дисципліни, єдиноначальності і колегіальності; підзвітності органам законодавчої і виконавчої влади; виконання військового обов'язку за умов позапартійності; військово-патріотичне виховання на національно-історичних традиціях українського народу, використовуючи державну мову та ін. Законодавець тільки у 1999 р. затвердив всі Статути Збройних Сил у формі законів, тим самим підвищив статус їх державності, правопорядку і військової дисципліни як закону життя війська, його реформування та розвитку військової справи.

У 2000 р. приймається нова редакція закону, який визначив такі засади: вірність конституційному обов'язку та військовій присязі; повага до прав людини; гласності та відкритості цивільному контролю, поєднання єдиноначальності та колегіальності; комплектування за призовом та за контрактом; виховання на патріотичних, бойових традиціях українського народу; заборона на створення і діяльності у військах політпартій тощо¹⁴. Після подій 11.IX.2001 р. до закону внесено низку суттєвих доповнень, і на перше місце поставлені функції армії як ключової категорії сфери безпеки, та введені такі новели, як: чергові сили мають право в мирний час застосовувати і використовувати зброю та бойову техніку для: відбиття ударів повітряного нападу по важливих

держоб'єктах; припинення порушення держкордону військовими судами іншої держави; зупинення суден, які використовують для теракту та ін. Так законодавець відреагував на нові форми збройної боротьби, фактично визнавши міжнародний тероризм як пріоритетне завдання армії, а сам факт теракту як правову підставу до збройного конфлікту та відкриття воєнних дій. Згодом, тільки у 2006 р. парламент вбачає стратегічно-практичну необхідність у новій редакції закону про розвідувальні органи Міноборони, надавши їм право на оперативно-розшукову та контррозвідувальну діяльність у боротьбі з іноземними розвідками (тільки не російськими), міжнародною злочинністю та корупцією, з тероризмом в усіх його проявах та формах¹⁵.

Дослідник вважає таке закріплення функції армії на розвідувально-диверсійно-підривну діяльність, яка має стати не тільки її «очима і вухами», а і «мізками» Генштабу Міноборони. Доповненням до статусу армії стало право на проведення військової розвідувальної та інформаційно-аналітичної діяльності, але такі запізнілі повноваження вже не постали на заваді довготерміновим планам військової агресії зі сторони РФ у 2014 р. У цьому зв'язку, дослідник відзначає зумисне посилення негативних наслідків щодо боєздатності армії, а саме: ліквідація у вищих кафедр військової підготовки; скорочення переліку військово-облікових спеціальностей для офіцерів запасу; перенесення навчання у військові частини для неофіцерських посад та ін.¹⁶

Україна у період 2003-2008 р. з метою реформування армії до сучасних вимог і стандартів та досягнення економічного рівня європейських держав, здійснила спробу євроінтеграції¹⁷. Вона закінчилась невдачею внаслідок єднання внутрішніх та зовнішніх антиукраїнських та проросійських політико-корумпованих сил, які відвернули Україну від європейського вибору. Тому, є закономірною поведінка влади – не проведення парламентських слухань щодо національної ідентичності в Україні в умовах глобалізаційних викликів – проблеми та шляхи збереження, які планувалися на 9.XI.2009 р.

Очікуваною кризою української державності постали засади внутрішньої та зовнішньої політики, згідно яких утверджено курс на членство в ЄС, але з азійським акцентом – виключена євроатлантична інтеграція, яка є основою системи колективної безпеки, та обрано позаблоковий статус, який міжнародна спільнота не визнала і не надала гарантій. Така міжнародна позиція означає незахищеність країни та слабкість військової спроможності перед РФ, чим вона і скористалась на поч.2014 р.

Проведені 25.04.2012 р. парламентські слухання про стан і перспективи розвитку Воєнної організації та сектору безпеки, встановили, що: законодавча база не відповідає викликам ХХІ ст.; відсутня низка осно-

воположних (засадничих) документів щодо нових форм воєнної і невоєнної боротьби; перманентне недофінансування оборони, що не перевищує 1% ВВП; зневага до військової науки; проникнення корупції у військове середовище; відсутність дієвого цивільного контролю над армією та правоохоронною системою, в т.ч. парламентського над кадровою політикою та ін. Все це у сукупності, виявило чіткий конституційний зв'язок з подальшими подіями та наслідками для Європи та світу, а саме: Звернення до держав-гарантів за Будапештським меморандумом про те, що 1.03.2014 р. РФ увела свої війська під надуманим приводом – захисту російськомовного населення, що є новою формою агресії, тобто окупація території іншої держави мирними засобами і методами¹⁸, та Звернення до Міжнародного кримінального суду про відповідальність экс-президента та вищих посадових осіб за злочини проти людяності, інші зрадницькі дії. Занепад та зрадянство, збудованої в Україні проросійської військово-міліцейської системи, призвели до силового розгону мирної демонстрації за Євровибір 21.X1.2013 р. у м. Києві. Такі події визвали низки рішень європейського та світового значення у сфері безпеки, з урахуванням РФ як джерела небезпеки та нових глобальних викликів¹⁹. За таких обставин, Парламент відновив Національну гвардію України з новими повноваженнями, які частково вирішили військово-поліцейську функцію держави, та проведення люстрації армії та інших військових формувань.

Отже, принципи і засади розбудови українського армії на шляхах конституційного і військового реформування стали основою захисту державності і досягнення сучасної моделі армії, а не дотримання та зумисне невиконання принципів призвели до узурпації влади, тимчасової окупації та проведення антитерористичної операції.

1. *Ярошовець В.І.* Історія філософії: від структуралізму до постмодернізму : підручник / Ярошовець В.І. – К. : Знання України, 2004. – С.16. 2. *Філософія* : навч. посіб / Л.В. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко та ін. ; за ред. І.Ф. Надольного. – К. : Вікар, 2004. – С. 214. 3. *Бачинін В.А.* Філософія права : підручник для юрид.спец-тей вищих навч.закладів освіти / В.А. Бачинін, М.І. Панов. – К. : ІнЮре,2002. – С.11, 21,128. 4. *Адміністративне право України.* Академічний курс : підруч. : у 2 т. : Т.1 : Загальна частина / ред. колегія : В.Б.Авер'янов (голова). – К. : Юридична думка, 2004. – С. 265. 5. *Голосніченко Д.І.* Конституційні засади визначення повноважень органів виконавчої влади / Голосніченко Д.І. // Конституційні засади державотворення і правотворення в Україні: проблеми теорії і практики : до10-річчя Конституції України і 15-ої річниці незалежностіУкраїни : зб. наук. статей / за ред. Ю.С. Шемшученка ;упор. І.О. Кресіна, В.П. Нагребельний, Н.М. Пархоменко. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. – С.178. 6. *Біленчук П.Д.* Філософія права : навч. посіб. // Біленчук П.Д., Гвоздький В.Д., Сливка С.С. П.Д.; за ред. П.Д. Біленчука. – К. : Атака, 1999. – С. 43. 7. *Філософія права* : навч. посібн. / О.Г. Данільян, Л.Д. Байрачная, С.І. Максимов

та ін. ; за заг. ред. О.Г. Данілюяна. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 10, 209.

8. Алексеев С.С. Право: азбука-теория-философия: опыт комплексного исследования. М. : Статут, 1999. – С. 31.

9. Военное право : учебник / И.Н. Арцибасов, Х.М. Ахметшин, В.Г. Белявский и др. ; под ред. А.Г. Горного. – М. : Воениздат, 1984. – С. 19-20.

10. Правові основи військового будівництва та військово-цивільних відносин : збірник законодавчих актів з питань національної безпеки і оборони ; ред. рада : Г.К.Крючков (голова), Б.Л. Андресюк, В.П. Горбулін та ін. – К. : Парламентське вид-во, 2005. – С. 88-95.

11. Сліденко І.Д. Тлумачення конституції: питання теорії // Сліденко І.Д. – Одеса : Фенікс, 2003. –С.107, 151, 156.

12. Шишкіна Є.В. Конституційні вимоги прав людини на повагу до своєї гідності / Шишкіна Є.В. // Конституційні засади державотворення і право творення в Україні: проблеми теорії і практики: до 10-річчя Конституції України і 15-ої річниці незалежності України : зб. наук. статей / за ред. Ю.С. Шемшученка; упор. І.О. Кресіна, В.П. Нагребельний, Н.М. Пархоменко. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. – С. 229.

13. Савчин Н.М. Конституціоналізм і природа конституції : монографія / Савчин Н.М. – Ужгород : Поліграф-центр»Ліра», 2009. – С. 357-358.

14. Відомості Верховної Ради України. – 2000. – №48. – Ст. 410.

15. Відомості Верховної Ради України. – 2006. – №14. – Ст. 116.

16. Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 45. – Ст. 487.

17. Імплементация державних рішень з проблем євроатлантичної інтеграції України : матеріали міжнародної конференції (Київ, 27 лютого 2003 р.) / Національний інститут міжнародної безпеки, Женевський центр демократичного контролю над збройними силами. – К. : НІМБ, DCAF. – 240 с.

18. Відомості Верховної Ради України. – 2014. – №12. – Ст. 213, 230.

19. Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 14. – Ст. 317.

УДК 340.12:342.34

А. Л. КРУТЬКО

ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК НАРОДНОЇ ЗАКОНОДАВЧОЇ ІНІЦІАТИВИ

У статті акцентовано увагу на дослідженні та аналізі процесу зародження, формування та розвитку однієї з форм безпосередньої демократії- народної законодавчої ініціативи. З'ясовано, що інститут публічних слухань, народних зборів, чолобитень та петицій лягли в основу формування народної законодавчої ініціативи. Також досліджено процес становлення народної законодавчої ініціативи в Сполучених Штатах Америки та Швейцарії та наводяться основні фактори, які стали каталізатором запровадження даного інституту. Ґрунтовно та всебічно проаналізовано українське законодавство на предмет регулювання його народної законодавчої ініціативи. І визначено історично дана форма безпосередньої демократії мала місце на українській землі, але ,на даний, момент правова регламен-

© КРУТЬКО Анастасія Леонідівна – аспірантка Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України